

УДК 230.111.66:631.115.006
DOI <https://doi.org/10.32782/naturaljournal.10.2024.20>

СІЛЬСЬКІ СЕЛІТЕБНІ ТЕРИТОРІЇ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Р. А. Валерко¹, Л. О. Герасимчук², Л. Д. Романчук³

Сільські території є ключовим компонентом соціально-економічного та екологічного розвитку суспільства. Вони забезпечують продовольчу безпеку, збереження природного середовища, культурну спадщину та сталий розвиток. Однак, виклики, пов'язані зі зменшенням населення, урбанізацією, змінами у сільськогосподарській діяльності та кліматичними змінами, обумовлюють необхідність систематизації знань про ці території та застосування комплексного підходу до їх дослідження.

Для аналізу наукових публікацій використано програму VOSviewer та базу даних PubMed. Пошук здійснювався за ключовим виразом «rural settlements». Огляд включав рецензовані статті журналів за період з 1924 по 2024 роки. Загальна кількість знайдених публікацій склала 990 статей, із яких пік наукової активності припав на 2022 рік. Аналіз за допомогою VOSviewer виявив ключові напрями досліджень, що охоплюють: демографічні питання та особливості сільського населення; екологічні виклики: забруднення повітря, зміна клімату, проблеми водопостачання та управління відходами; соціально-економічні аспекти: нерівність, бідність, необхідність державної підтримки; продовольчу безпеку та стале функціонування сільськогосподарської діяльності. Дослідження демонструє міждисциплінарний підхід до вивчення сільських територій, акцентуючи увагу на їх багатofункціональності та важливості для національної політики. Отримані результати є основою для розробки стратегій сталого розвитку, подолання соціально-економічної нерівності та мінімізації екологічних ризиків. Практична цінність полягає у можливості застосування отриманих даних для розробки державних програм із відродження сільської місцевості, підвищення якості життя населення та ефективного управління ресурсами.

Сільські території охоплюють значну частину площі України (84,6%) та відіграють ключову роль у забезпеченні продовольчої та екологічної безпеки країни. Проте, їх кризовий стан вимагає комп-

¹ кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри екології та природоохоронних технологій (Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир)
e-mail: valerko_ruslana@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4716-0100

² кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри екології та природоохоронних технологій (Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир)
e-mail: gerasim4uk@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3166-5588

³ доктор сільськогосподарських наук, професор кафедри екології та природоохоронних технологій (Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир)
e-mail: ludmilaromanchuck14@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4790-8414

лексних системних досліджень, інтеграції сучасних методів управління та залучення державних інструментів стимулювання розвитку.

Ключові слова: сільська місцевість, сталий розвиток, екологічні проблеми, демографічна ситуація, якість життя.

RURAL RESIDENTIAL AREAS AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH: A LITERATURE REVIEW

R. A. Valerko, L. O. Herasymchuk, L. D. Romanchuk

Rural areas are a crucial component of socio-economic and environmental development. They play a key role in ensuring food security, preserving the natural environment, cultural heritage, and promoting sustainable development. However, challenges such as population decline, urbanization, changes in agricultural practices, and climate change highlight the need for systematic studies and an integrated approach to understanding these territories.

The aim of the study is to identify the main theoretical and methodological approaches to studying rural areas, to highlight key scientific trends, and to determine existing research gaps requiring further investigation.

The analysis of scientific publications was conducted using the VOSviewer program and the PubMed database. The search was performed using the keyword “rural settlements” and included peer-reviewed journal articles published between 1924 and 2024.

A total of 990 articles were identified, with the peak of scientific activity observed in 2022. Analysis using VOSviewer revealed key research directions, including: demographic issues and population specifics in rural areas; environmental challenges: air pollution, climate change, water supply issues, and waste management; socio-economic aspects: inequality, poverty, and the need for state support; food security and the sustainable functioning of agricultural activities.

The study adopts an interdisciplinary approach to the analysis of rural territories, emphasizing their multifunctionality and significance for national policy. The findings provide a foundation for developing strategies for sustainable development, reducing socio-economic disparities, and minimizing environmental risks. The practical value lies in applying the data to formulate state programs for rural revitalization, improving the quality of life, and implementing effective resource management strategies.

Rural territories encompass a significant portion of Ukraine’s land area (84.6%) and play a vital role in food and environmental security. However, their current state of crisis demands comprehensive, systematic studies, the integration of modern management methods, and the application of state tools to stimulate rural development.

Key words: rural areas, sustainable development, environmental problems, demographic situation, quality of life.

Вступ

Сільські території є важливим компонентом соціально-економічного та екологічного розвитку суспільства, оскільки відіграють ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки, збереженні природного середовища, формуванні культурної спадщини та забезпеченні сталого розвитку. Проте складність і багатогранність цих територій як об’єкта досліджень обумовлюють необхідність комплексного підходу до їх вивчення.

У науковій літературі сільські території досліджуються через призму різноманітних дисциплін, зокрема економіки, соціології, географії, екології та планування простору. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє глибше зрозуміти специфіку розвитку цих територій, зокрема виклики та перспективи, пов’язані зі зменшенням чисельності населення, урбанізацією, змінами в сіль-

ськогосподарській діяльності та адаптацією до кліматичних змін.

Отже, огляд наукової літератури, щодо сільських територій як об’єкта наукових досліджень, присвячено визначенню основних теоретичних і методологічних підходів, ключових тенденцій у дослідженнях, а також виявленню прогалин, які потребують подальшого вивчення, що сприятиме систематизації знань про сільські території та формуванню нових наукових підходів до їх дослідження.

Метою роботи є визначення основних теоретичних і методологічних підходів до дослідження сільських територій, виявлення ключових наукових тенденцій та прогалин, які потребують подальшого вивчення.

Матеріал і методи

Огляд літературних джерел було здійснено за допомогою програми VOSviewer.

В огляд включені рецензовані статті журналів, що знайдені при пошуку у базі даних PubMed. Пошук здійснювався серед статей за ключовим виразом «rural settlements» (сільські території).

Результати

У результаті стратегії пошуку було знайдено загалом 990 статей з 1924 по 2024 роки. Найбільша кількість статей, які містили ключовий термін «сільські території», виявлена у 2022 році (рис. 1).

За допомогою програми VOSviewer був здійснений аналіз знайдених літературних джерел, що зображено у вигляді хмари бібліографічних даних. Це зображення демонструє велику мережу, що показує зв'язки та взаємозв'язки між різними поняттями, пов'язаними з населенням, здоров'ям, соціальними та екологічними факторами у межах сільських населених пунктах. Вузли або вершини у хмарі представляють різні ключові слова або терміни, такі як «населення», «біорізноманіття», «довкілля», «здоров'я», «якість життя».

Обговорення

Сільські території України відіграють ключову роль у соціально-економічному розвитку країни. Значна частина площі нашої держави охоплює сільські території, на яких мешкає близько третини населення. Їхнє значення полягає у забезпеченні продовольчої безпеки та зростанні експортного потенціалу України (Палапа та ін., 2023).

Згідно з дослідженням ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. Долишнього НАН України» (2020 рік), площа переважно сільських територій становить 487288,2 км², або 84,6% загальної площі країни. Лідерами за обсягами таких територій є Одеська область (30773,4 км²) і Житомирська область (26792,4 км²). Найменша площа зафіксована у Чернівецькій області (7943,1 км²). Частка населення, яке мешкає на переважно сільських територіях, становить 37,7%. Найвищий

відсоток зафіксовано в Закарпатській області (78,8%), найнижчий – у Донецькій (4,9%) (Сторонянська та ін., 2021).

Відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», сільська місцевість визначається як територія поза межами міст, що є зонами сільськогосподарського виробництва та забудови. У вітчизняній науковій літературі сільські території тлумачаться як складна, багатофункціональна природна, соціально-економічна та виробничо-господарська система, що має специфічні структурні та природні характеристики (Костюченко, 2017). А. Мазур та О. Дмитрик визначають сільські території як об'єднання населення, сільськогосподарських угідь, органів самоврядування та громадських об'єднань. Водночас термін «сільська місцевість» доцільно застосовувати для окремих населених пунктів (Мазур і Дмитрик, 2016).

Проблеми сільських територій вивчаються у контексті економічних, екологічних, соціальних та географічних аспектів. Дослідження Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна пропонує підходи до визначення економічної сутності сільських територій, включаючи природно-географічний, історичний та адміністративно-управлінський аспекти (Третяк і Бреус, 2023).

Науковці Інституту агроєкології і природокористування НААН виділяють екологічні проблеми сільських населених пунктів, зокрема забруднення повітря, води, ґрунтів, управління відходами та демографічну кризу (Палапа та ін., 2023).

І. Дністрянська вказує, що однією з основних причин занепаду сільських територій є радянський стереотип «неперспективності» села, що вимагає нових підходів до відродження українського села з використанням сучасних технологій і методів (Дністрянська, 2019).

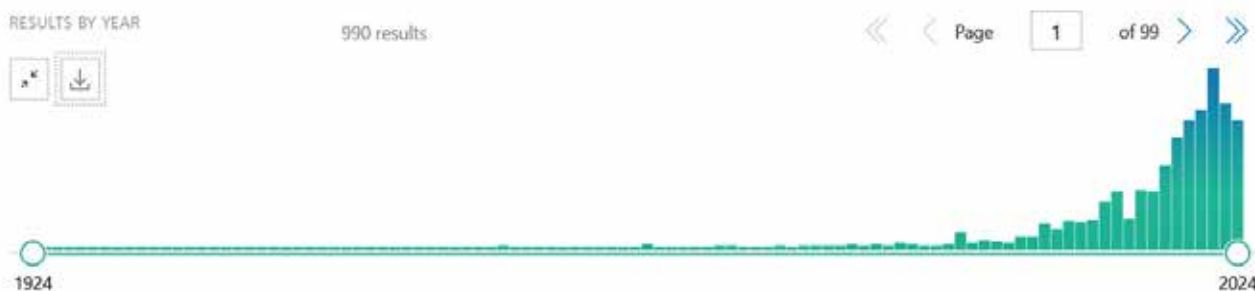

Рис. 1. Викопіювання із ресурсу PubMed

нів відіграє вирішальну роль у відродженні сільських районів для ефективного координування міського та сільського розвитку (Nie et al., 2023).

Серед екологічних проблем велика частина досліджень присвячена зміні клімату. Встановлено, що мешканці сільських поселень стикаються із суттєвими проблемами через зміну клімату, результатами чого є посуха і злидні (Melore & Nel, 2020). Значна частина наукових досліджень зосереджена на забрудненні атмосферного повітря на територіях сільських поселень. Доведена позитивна кореляція із викидами вуглецю у межах сільських селітебних територій, де переважає промисловість (Yang et al., 2023). Через деградацію водозбірних споруд та розширення поселень у зонах, які піддаються повеням, сильні опади можуть призвести до катастрофічних паводків, що потребує прийняття обґрунтованих рішень на основі оцінки ризику (Tierolo et al., 2021).

Оптимізація системи управління відходами є обов'язковою умовою для підвищення ефективності використання сільської інфраструктури та постійного впливу

на стає функціонування сільських населених пунктів (Shen & Wang, 2021).

При дослідженні соціальної складової сільської місцевості виявлено, що населення з низьким рівнем освіти та доходів, що є характерним для сільської місцевості, є менш досвідченим у питаннях здоров'я, профілактики захворювань та має низький рівень самооцінки здоров'я (Shayakhmetov et al., 2020).

Діяльність людини, фізичне та навколишнє середовище значно корелюють із здоров'ям людини, а найвищий рівень зв'язку виявлено із антропогенною діяльністю людства (Tong et al., 2022).

Висновки

Отже, сільські селітебні території є важливою складовою соціально-економічної політики України і відіграють важливу роль у забезпеченні екологічної та продовольчої безпеки. Нині переважно сільські території становлять 84,6% від загальної площі України і на них проживає 37,7% населення країни. Однак, кризовий стан, в якому перебуває сільська місцевість, потребує постійних та системних досліджень.

Список використаної літератури

Дністрянська І. Наукові дослідження географії сільських поселень України: еволюція методологічних підходів у контексті актуальних викликів. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2019. № 53. С. 113–124. <http://doi.org/10.30970/vgg.2019.53.10662>.

Костюченко Д.А. Розвиток сільських територій в Україні: проблеми та перспективи. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5556> (дата звернення 10.11.2024).

Мазур А.Г., Дмитрик О.В. Господарства населення як економічна категорія та суб'єкт облаштування сільських територій. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2016. № 11. [Електронний ресурс]. URL: <http://efm.vsaui.org/files/pdfa/3392.pdf> (дата звернення 10.11.2024).

Палапа Н.В., Білотіл В. Ю., Гончар С. М., Бабікова К. О. Сільські території України: сучасний стан, проблеми, шляхи розв'язання. *Збалансоване природокористування*. 2023. № 1. С. 53–65. <http://doi.org/10.33730/2310-4678.1.2023.278539>.

Сторонянська І.З., Залуцький І.Р., Патицька Х.О. Сільські території в Україні: практика ідентифікації та інструменти розвитку : наук.-аналітич. доповідь. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. Долишнього НАН України», 2021. 137 с.

Третяк В.П., Бреус Д.К. Формування пріоритетів повоєнного відновлення постраждалих сільських територій та подальшого їх сталого розвитку. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва*. 2023. № 30. С. 26–37. <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2023.30.26>.

Хвесик М.А., Ільїна М.В. Методологічні засади диференціації сільських територій. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 12–18.

Melore TW, Nel V. Resilience of informal settlements to climate change in the mountainous areas of Konso, Ethiopia and QwaQwa, South Africa. *Jamba*. 2020. № 12, 778. <http://doi.org/10.4102/jamba.v12i1.778>.

Nie X, Wang C, Huang W. Evolution and spatial reconstruction of rural settlements based on composite features of agglomeration effect and ecological effects in the Hexi Corridor, Northwest China. *PLoS One*. 2023. 18 (11), e0294037 p. <http://doi.org/10.1371/journal.pone.0294037>.

Romanchuk L., Herasymchuk L., Valerko R., Pitsil A. Study of the Demographic Component Quality of Life of the Population of the Radioactively Contaminated Territory of the Zhytomyr Region

Using ArcGIS Software. *Ecological Engineering & Environmental Technology*. 2023. Vol. 24 (5). P. 63–75.

Shen Y, Wang C. Optimisation of Garbage Bin Layout in Rural Infrastructure for Promoting the Renovation of Rural Human Settlements: Case Study of Yuding Village in China. *Int J Environ Res Public Health*. 2021. 18 (21), 11633 p. <http://doi.org/10.3390/ijerph182111633>.

Tiepolo M, Braccio S, Fiorillo E, Galligari A, Katiellou GL, Massazza G, Sitta AA, Tankari AM, Tarchiani V. Method for pluvial flood risk assessment in rural settlements characterised by scant information availability. *MethodsX*. 2021. № 25. 101532 p. <http://doi.org/10.1016/j.mex.2021.101532>.

Tong S, Zhu Y, Li Z. Correlation Study between Rural Human Settlement Health Factors: A Case Study of Xiangxi, China. *Comput Intell Neurosci*. 2022. № 12. 2484850 p. <http://doi.org/10.1155/2022/2484850>.

Valerko R., Herasymchuk L., Pitsil A., Palkevich J.: GIS-based assessment of risk for drinking water contamination to children's health in rural settlements. *Ekológia (Bratislava)*. 2022. Vol. 41, № 4. P. 312–321. <http://doi.org/.2478/eko-2022-0032>.

Yang L, Zhang H, Liao X, Wang H, Bian Y, Liu G, Luo W. The Relationship between Spatial Characteristics of Urban-Rural Settlements and Carbon Emissions in Guangdong Province. *Int J Environ Res Public Health*. 2023. № 20 (3), 2659 p. <http://doi.org/10.3390/ijerph20032659>.

Zhao S, Yin M. Research on Rural Population/Arable Land/Rural Settlements Association Model and Coordinated Development Path: A Case Analysis of the Yellow River Basin (Henan Section). *Int J Environ Res Public Health*. 2023. 20 (5), 3833 p. <http://doi.org/10.3390/ijerph20053833>.

Zhou H, Wang C, Bai Y, Ning X, Zang S. Spatial and temporal distribution of rural settlements and influencing mechanisms in Inner Mongolia, China. *PLoS One*. 2022. 17 (11), e0277558. <http://doi.org/10.1371/journal.pone.0277558>.

References

Dnistrianska, I. (2019). Naukovi doslidzhennia geografii silskykh poselen Ukrainy: evoliutsiia metodolohichnykh pidkhodiv u konteksti aktualnykh vyklykiv [Scientific research on the geography of rural settlements in Ukraine: Evolution of methodological approaches in the context of current challenges]. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Serii Heohrafichna [Bulletin of Lviv University. Geography Series]*, 53, 113–124. <http://doi.org/10.30970/vgg.2019.53.10662> [in Ukrainian].

Kostiuchenko, D.L. (2017). Rozvytok silskykh terytorii v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Development of rural areas in Ukraine: Problems and prospects]. *Efektivna Ekonomika [Effective Economy]*, 4. [Electronic resource]. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5556> (access date 10.11.2024) [in Ukrainian].

Mazur, A.H., & Dmytryk, O.V. (2016). Hospodarstva naseleння yak ekonomichna katehoriia ta subiekt oblashtuvannia silskykh terytorii [Household farms as an economic category and a subject of rural territorial arrangement]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment [Economics. Finance. Management]*, 11. [Electronic resource]. <http://efm.vsau.org/files/pdfa/3392.pdf> [in Ukrainian].

Palapa, N.V., Bilotil, V.Yu., Honchar, S.M., & Babikova, K.O. (2023). Silski terytorii Ukrainy: suchasnyi stan, problemy, shliakhy rozviazannia [Rural territories of Ukraine: Current state, problems, solutions]. *Zbalansovane Pryrodokorystuvannia [Balanced Natural Resource Use]*, 1, 53–65. <http://doi.org/10.33730/2310-4678.1.2023.278539> [in Ukrainian].

Storonyanska, I.Z., Zalutskyi, I.R., & Patytska, Kh.O. (2021). Silski terytorii v Ukraini: praktyka identyfikatsii ta instrumenty rozvytku: nauk.-analytich. dopovid [Rural territories in Ukraine: Identification practices and development tools: Scientific-analytical report]. Lviv : DU “Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M. Dolishnoho NAN Ukrainy” [State Institution “Institute of Regional Studies named after M. Dolishniy of the NAS of Ukraine”] [in Ukrainian].

Tretyak, V.P., & Breus, D.K. (2023). Formuvannia priorytetiv povoiannoho vidnovlennia postrazhdalych silskykh terytorii ta podalshoho yikh staloho rozvytku [Formation of priorities for post-war recovery of affected rural territories and their further sustainable development]. *Problemy ta Perspektyvy Rozvytku Pidpriemnytstva [Problems and Prospects of Business Development]*, 30, 26–37. <https://doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2023.30.26> [in Ukrainian].

Khvesyuk, M.A., & Iliina, M.V. (2018). Metodolohichni zasady dyferentsiatsii silskykh terytorii [Methodological foundations of rural territorial differentiation]. *Ekonomika APK [Economy of Agro-Industrial Complex]*, 4, 12–18 [in Ukrainian].

- Melore, T.W., & Nel, V. (2020). Resilience of informal settlements to climate change in the mountainous areas of Konso, Ethiopia and QwaQwa, South Africa. *Jamba*, 12 (1), 778. <https://doi.org/10.4102/jamba.v12i1.778> [in English].
- Nie, X., Wang, C., & Huang, W. (2023). Evolution and spatial reconstruction of rural settlements based on composite features of agglomeration effect and ecological effects in the Hexi Corridor, Northwest China. *PLoS One*, 18 (11), e0294037. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0294037> [in English].
- Romanchuk, L., Herasymchuk, L., Valerko, R., & Pitsil, A. (2023). Study of the demographic component quality of life of the population of the radioactively contaminated territory of the Zhytomyr region using ArcGIS software. *Ecological Engineering & Environmental Technology*, 24 (5), 63–75 [in English].
- Shen, Y., & Wang, C. (2021). Optimisation of garbage bin layout in rural infrastructure for promoting the renovation of rural human settlements: Case study of Yuding Village in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18 (21), 11633. <https://doi.org/10.3390/ijerph182111633> [in English].
- Tiepolo, M., Braccio, S., Fiorillo, E., Galligari, A., Katiellou, G.L., Massazza, G., Sitta, A.A., Tankari, A.M., & Tarchiani, V. (2021). Method for pluvial flood risk assessment in rural settlements characterised by scant information availability. *MethodsX*, 25, 101532. <https://doi.org/10.1016/j.mex.2021.101532> [in English].
- Tong, S., Zhu, Y., & Li, Z. (2022). Correlation study between rural human settlement health factors: A case study of Xiangxi, China. *Computational Intelligence and Neuroscience*, 12, 2484850. <https://doi.org/10.1155/2022/2484850> [in English].
- Valerko, R., Herasymchuk, L., Pitsil, A., & Palkevich, J. (2022). GIS-based assessment of risk for drinking water contamination to children's health in rural settlements. *Ekológia (Bratislava)*, 41(4), 312–321. <https://doi.org/10.2478/eko-2022-0032> [in English].
- Yang, L., Zhang, H., Liao, X., Wang, H., Bian, Y., Liu, G., & Luo, W. (2023). The relationship between spatial characteristics of urban-rural settlements and carbon emissions in Guangdong Province. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20 (3), 2659. <https://doi.org/10.3390/ijerph20032659> [in English].
- Zhao, S., & Yin, M. (2023). Research on rural population/arable land/rural settlements association model and coordinated development path: A case analysis of the Yellow River Basin (Henan Section). *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20 (5), 3833. <https://doi.org/10.3390/ijerph20053833> [in English].
- Zhou, H., Wang, C., Bai, Y., Ning, X., & Zang, S. (2022). Spatial and temporal distribution of rural settlements and influencing mechanisms in Inner Mongolia, China. *PLoS One*, 17 (11), e0277558. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0277558> [in English].

Отримано: 14.10.2024
Прийнято: 18.11.2024